

Honosítsunk vagy idegenítsünk?

Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig

Fischer Márta

E-mail: fischer.marta@gtk.bme.hu

Kivonat: Az idegenítés és a honosítás közötti választás dilemmája nem csak a fordításelmélet szakirodalmában követhető nyomon, hanem a gyakorlatban, a fordító sorozatos döntéseiben is jelen van. E tanulmány célja az, hogy e dilemmát mind az elmélet, mind a gyakorlat oldaláról megvizsgálja, és rávilágítson a két stratégia közötti választás komplexitására. Fő üzenete az, hogy az idegenítés és a honosítás közötti választás nem egyszerűsíthető le egyetlen döntésre – a szöveg(műfaj)-tól a terminusokig különböző stratégiák lehetnek indokoltak. E komplex döntések tudatosítását ugyanakkor nehezíti az a tény, hogy a stratégiák és azok eredményeinek elnevezése a szakirodalomban nem egységes. Így a tanulmány további célja, hogy áttekintést adjon a honosítás és az idegenítés stratégiájához kötődő kulcsfogalmakról és e fogalmakat leíró megnevezések sokaságáról – ezzel is elősegítve e témában a szakmai diskurzust.

Kulcsszavak: honosítás, idegenítés, műfajtranszfer-kompetencia, terminológia, funkcionális ekvivalens

1. Bevezető

A fordítást mint produktumot alapvetően meghatározzák azok a szöveg-, mondat- és szószintű döntések, amelyeket a fordítónak a fordítás folyamata során meg kell hoznia. E döntések (és e döntések sorozataként értelmezett stratégiák) több szempont szerint csoportosíthatók.¹ Szempont lehet például az, hogy a fordítás milyen közönség számára készül. Bhatia (1997: 210) két szövegszintű stratégia mellett ér-

¹ A fordítástudomány szakirodalmában a fordítási stratégia fogalmának számos értelmezése létezik. E tanulmányban fordítási stratégián a tudatos fordítói döntések sorozatát értem. A fordítási stratégiák különféle jelentéseiről és funkcióiról lásd még Dróth (2021) átfogó tanulmányát.

vel, attól függően, hogy szakértő közönség (könnyítés) vagy laikusok számára (egyszerűsítés) készül a fordítás. Hasonlóan fontos szempont az is, hogy a fordító a forrásnyelvi vagy a célnyelvi szöveg konvencióihoz igazodik-e inkább. Ez utóbbi Dróth (2021: 101) szerint a makroszintű stratégiák egyik kiemelkedő, más stratégiákat is meghatározó csoportja, saját szóhasználatával élve a *fordítás típusa*, amely a forrásnyelvi kultúra és a célnyelvi közönség igényei közötti viszonyt tükrözi.

A forrásnyelvi szöveghez való hűség vagy a célnyelvi olvasóhoz való igazodás közötti dilemma a fordításelmélet két alapfogalmában, a nyílt és a rejtett fordításban is megjelenik. House (1977) rejtett fordításnak nevezi azt, amikor a forrásnyelvi szöveg ugyanazt a funkciót tölti be a célnyelvi kultúrában, mint a forrásnyelvi kultúrában. Nyílt fordításon pedig olyan célnyelvi szövegeket ért, amelyen látszik, hogy fordítás. Ugyanez az alapkérdés vonul végig a fordításelmélet ekvivalencia-felfogásaiban is. Nida (1964) szerint a formális ekvivalencia a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben, míg a dinamikus ekvivalencia a célnyelvi befogadót tartja szem előtt. Newmark (1982) szemantikai fordításnak nevezi azt, amikor a forrásnyelvi szöveg információtartalmának a megőrzése a fontos, kommunikatív fordításnak pedig azt, amely a célnyelvi olvasóra gyakorolt hatást tartja fontosnak. Nord (1997) pedig dokumentarista (a forrásnyelvi szöveget követő) és instrumentális (a célnyelvi normához igazodó) fordításról beszél. Látható, hogy a különböző megközelítések ellenére két stratégiáról van szó. Míg az egyik középpontjában a forrásnyelvi szöveghez való hűség áll, és célja az idegenszerűség hangsúlyozása, addig a másik a célnyelvi közönséghez igazodik, és célja a célnyelvi kultúrába való illeszkedés.

Korábbi írásaimban (Fischer 2012, 2018a, 2018b) részletesen bemutattam a terminusok honosításának és idegenítésének eseteit. E tanulmány célja az, hogy e két fordítási stratégiát még tágabb kontextusba helyezze, és rávilágítson arra, hogy a szövegfajtától, a műfajtól és a szintektől függően más-más stratégia alkalmazására lehet szükség. Emellett a tanulmány kísérletet tesz arra is, hogy e két stratégiához kötődő kulcsfogalmakat egy csokorba szedje, és rámutasson arra, hogy a megnevezések mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban igen változatosak lehetnek.

2. Stratégiák – eltérő megnevezések

A stratégiák gyakorlati alkalmazásában, oktatásában és a kutatási eredmények értékelésében gyakori problémát jelent az, hogy a nemzetközi szakirodalom eltérő megnevezéseket használ a két stratégia leírására. Az igazodás dilemmája már a 19. század elején, Schleiermachernél (1813) megjelent, aki szerint a fordítások vagy idegenítő (*verfremdend*) vagy „németesítő” (*verdeutschend*) stratégiát követhetnek. Bár ezzel összhangban a nemzetközi szakirodalom Venuti (1995: 24) nyomán az angol *foreignising* (idegenítés) és a *domesticating* (honosítás) – illetve ritkábban *domesticating* – stratégiára hivatkozik, az alábbiakban példákat mutatok további elnevezésekre a nemzetközi szakirodalomban.

Basnett (2005) a globális hírek fordításának példáján elemzi a két stratégiát, amelynek során a honosításra az *acculturation*, az idegenítésre pedig a *foreignising* szóval utal. Az *acculturation* fogalma korábban, Lefevere-rel írt közös kötetében is megjelent (Basnett és Lefevere 1998). Baaij (2015: 111) az uniós jogi fordításokban mutat rá a *familiarisation* és az *externalisation* stratégia közötti különbségre, és arra a következtetésre jut, hogy a *familiarisation* (lényegében a honosítás) stratégiája speciális képzést igényel. A fordítóknak és jogász-nyelvészeknek ugyanis ez esetben ismerniük kell a célnyelvi jogrendszert, és komparatív készséggel is kell rendelkezniük. Ezért az *externalisation* (azaz idegenítés) stratégiáját tartja célra-vezetőnek, amely értelmezésében lényegében a szószerinti fordítást, a forrásnyelvi szöveghez való teljes hűséget jelenti.

Bajčić (2010) az európai uniós jogszabályok terminológiájának fordítási kihívásait vizsgálta angol–horvát nyelvpárban, és tanulmánya jó példát mutat arra az esetre, amikor a szerzők nem nevesítik explicite a két stratégiát. Bajčić szerint a minél semlegesebb megnevezések használata a cél, ezért a *funkcionális ekvivalensek* használatát félrevezetőnek tartja. Problémának tekinti ugyanakkor a *neologizmusok* alkotását és a *kölcsönzést* is, mert ezek szerinte értelmezési problémákhoz vezethetnek akkor, ha a jogászok nem ismerik a mögöttes fogalmat. Jól látható, hogy Bajčić – bár nem használja e két megnevezést – lényegében a honosításról (funkcionális ekvivalens) és az idegenítés különböző eszközeiről (neologizmus, kölcsönzés, körülírás) beszél – anélkül, hogy ez utóbbiakat egy stratégia alá sorolná.

Robertson (2011) a fogyasztóvédelmi irányelvek átültetését vizsgálta Anglia és Wales, Írország és Málta esetében, különösen a terminusok átültetésére tekintettel. A kutatás három esetet különített el: az EU-terminusok *importját*, azok *módosítását* és a nemzeti jogi terminusokkal történő *lokalizációt*. Látható, hogy az első két kategória lényegében az idegenítés, míg az utóbbi kategória a honosítás stratégiájának felel meg.

A lokalizáció (*localisation*) megnevezésről külön is kell szólnunk, hiszen ez nem pusztán fordítási, hanem marketing stratégiát (*IIION*) is jelöl, amelynek során egy termék, szoftver vagy szolgáltatás fordítását – a jobb eladás érdekében – teljes mértékben a helyi nyelvi és kulturális sajátosságokhoz igazítják. Érdekes, hogy e vállalati környezetben a lokalizációt gyakran a fordítástól való különbözősége révén is definiálják – hangsúlyozva, hogy a lokalizáció „nem csak” fordítás. Erre a jelenségre Pym (2007: 291) is rámutat. Szerinte a nyelvi iparágban használt *lokalizáció* szó megfosztja a *fordítás* szót annak kreatív tartalmától, és a fordítást a 60-as, 70-es évek, a „régiről rossz napok” legszűkebb nyelvészeti értelmezésére húzza vissza – mintha a fordításelemélet azóta nem jutott volna már előbbre.

Bár a hazai szakirodalomban is jellemző az idegenítés különböző – szószinten alkalmazott – eszközeinek (úgy mint tükörfordítás, kölcsönzés) önálló stratégiaként való megjelenítése, a honosítás és az idegenítés bevett terminusoknak mondhatók. Ezért a továbbiakban *honosítás* és *idegenítés* néven utalok e két stratégiára, és a mellett érvelek, hogy az idegenítés különböző eszközeit is célszerű egy stratégiaként, a honosítás ellenpárjaként tárgyalni.

3. Honosítás *versus* idegenítés – a műfordítástól a jogi szakfordításig

A két stratégia alkalmazását elsődlegesen a szövegfajta határozza meg.² Ha szép-irodalmi szövegek fordításáról van szó, akkor általában a honosítást tekintjük követendő stratégiának, hiszen a cél az, hogy a célnyelvi olvasóhoz minél közelebb kerüljön a szöveg. Ez elérheti akár a mű szerzője nevének a fordítását is – gondoljunk csak Verne Gyulára (Jules Verne francia író magyar megfelelőjére), akiről e honosítás eredményeként sok egykori kisdiák ma is azt gondolja, hogy egy magyar íróról van szó.

A honosító stratégia hosszú ideig nemcsak a szépirodalmi, hanem valamennyi szövegfajta fordítását is meghatározta. Ennek hátterében a nyolcvanas évek fordítástudományának kulturális fordulata (*cultural turn*) áll, amely alapvetően megváltoztatta a fordításról való gondolkodást.³ Ekkor jelent meg Vermeer (1978) szkoposzelmélete és a funkcionális megközelítés. A szkoposzelmélet szerint a fordítást nem a forrásnyelvi szöveg határozza meg, hanem a fordítás célja, illetve az a funkció is, amelyet a fordításnak be kell töltenie a célnyelvi kultúrában. Ez pedig szükségszerűen e stratégiát helyezte előtérbe – és nem tesz különbséget szakfordítás és általános fordítás között. Gerzymisch-Arbogast (1996: 15) szerint az elmélet abból az implicit feltételezésből indult ki, hogy a szakfordítás során felmerülő problémák megfelelően leírhatóak azzal, ha – az általános fordításhoz hasonlóan – megadjuk a fordítás célját. A szakfordítás kérdései így nem külön, hanem általában a fordításról való gondolkodásban kaptak helyet. Ezt erősítette, hogy maga Vermeer (1996) is a mellett foglalt állást, hogy elmélete általánosnak tekinthető, valamennyi szövegfajta alkalmazható, és ez alól nincsenek kivételek.

Így a szkoposzelméletet – és ennek eredményeként a honosító stratégiát – hosszú ideig valamennyi szövegfajta alkalmazták, azaz nem tettek különbséget a szakszövegek és más szövegfajták fordítása között. Az első kritikák a jogi szakszövegek fordítása során merültek fel, a kilencvenes évek végén, amelyeket az empirikus kutatások is megerősítettek (vö. Šarčević 1997, Nord 1997, Biel 2008). Fontos felismerés volt, hogy a fordítás során a jogi szövegek összehasonlítása lényegében a két jogrendszer összehasonlítását is jelenti, és a jogi szakszövegek (például egy szerződés) fordítása során nem a funkció, hanem az (adott szerződést irányító) jog határozza meg a fordítási stratégiát. A jogi szempontok tehát felülírják

² Mivel a szakirodalomban a szövegfajta, a szövegtípus és a műfaj definíciója nem egységes, ezért a továbbiakban Károly (2007: 134) definícióira támaszkodva a legtágabb kategóriának a szövegfajta tekintem (pl. jogi szövegek), a szövegtípusokon a retorikai stratégia szerint elkülönülő típusokat értem (például preskriptív vagy deskriptív), a műfajokat pedig (például szerződés, ítélet) a konkrét funkciójuk alapján különítem el.

³ Mary Snell-Hornby (2006) *The turns of Translation Studies* című könyvében öt szakaszra bontja a fordítástudomány történetét, amelyeket fordulatoknak (*turns*) nevez: a fordításról való elméleti gondolkodás megjelenése, a 80-as évek kulturális fordulata, a 90-es évek „interdiszciplinája”, a 90-es évek fordulatai és végül az ezredforduló fordításelmélete.

a funkciót. Ezért a jogi szövegek esetében kifejezetten félrevezető lehet a honosítás, hiszen az a hasonlóság hamis látszatát kelti a célnyelvi olvasóban. Ebből adódóan a szakszövegek fordításának elméleti keretét nem adhatja kizárólag a funkcionális fordításelmélet, nem lehet mindig a célközönség és a célnyelvi kultúrához való igazodás az elsődleges szempont. Egyes esetekben nem a célnyelvi, hanem kifejezetten a forrásnyelvi fogalmi rendszer leírása a cél.

Érdekes, hogy ha e stratégiákat kifejezetten a jogi szakszövegek fordítása felől vizsgáljuk, akkor a fentiekkel éppen ellentétes folyamatot követhetünk nyomon. A jogi fordításokban ugyanis hosszú ideig kizárólag az idegenítő stratégia alkalmazásával (lényegében a tükörfordítással) látták biztosítottnak az egységes jogalkalmazást – és ez a vélemény még ma is tartja magát. Šarčević (1997) rámutat, hogy ez a stratégia a 90-es évekre némileg finomodott, és a cél ma már egy olyan idiomatikus szöveg alkotása, amely úgy olvasható, mint az eredeti, miközben a nyelven belüli konkordancia sem sérül. Strandvik (2015) is azon a véleményen van, hogy a fordítónak elsődlegesen nem a forrásnyelvi szöveghez való hűséget kellene szem előtt tartania. A cél sokkal inkább az, hogy a célnyelvi kulturális és jogi hagyományokhoz igazítsa a fordítást – annak érdekében, hogy a célnyelvi olvasó megértse a jogalkotó szándékát. Tévhit tehát azt gondolni, hogy a jogi fordításokban csak az egyik vagy csak a másik stratégiának van jogosultsága (erről lásd még részletesen Balogh 2020).

Látható, hogy mint oly sokszor, a megoldást itt is az arany középútban kell keresnünk. Ahogyan Pym (2007) is rámutat, a két szélsőségben (honosítás *versus* idegenítés) való gondolkodás nem vezet eredményre egy konkrét fordítási feladat megoldása során – akár műfordításról, akár szakfordításról van szó. A dilemma ennél sokkal összetettebb. A stratégia akár egy szövegen belül is eltérhet, attól függően, hogy mely szintről van szó. Ezért a továbbiakban a szövegszinttől a terminológia felé haladva mutatom be, milyen döntésekkel szembesülhet a fordító.

4. Stratégiák – a szöveg(műfaj) szintjén

Károly (2007: 173) részletes elemzését adja annak, hogy a szöveg(műfaj) szintjén milyen döntésekkel szembesülhet a fordító, és e döntésekre milyen hatással volt a funkcionális fordításelmélet megjelenése. A fordítás során az egyik fő feladat a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának a megőrzése a célnyelven, ez azonban nem mindig egyszerű, hiszen előfordulhat, hogy az adott forrásnyelvi műfaj a célnyelvben nem, vagy a forrásnyelvi műfajtól eltérő módon létezik. Ekkor a fordítónak döntést kell hoznia arról, milyen stratégiát kövessen a műfaji identitás megőrzésére. Károly erre hozza példaként az angolszász szakmai önéletrajzot, amely a magyar kontextusban korábban nem létezett, de a műfaj átvétele révén gyorsan elterjedt a magyar munkavállalók körében.

A műfaji identitás megőrzésére irányuló szövegszintű stratégiákat Károly műfajtranszfer-stratégiáknak nevezte el, és két nagy csoportját különítette el a fordítói

gyakorlatban. Ha a célnyelvben nem létezik a forrásnyelvi műfaj, akkor a fordító a *műfajátvitel* (ld. angolszász szakmai önéletrajz) vagy a *műfajbehelyettesítés* (egy másik célnyelvi műfaj sajátosságainak alkalmazása) mellett dönthet. Ha azonban a célnyelvben létezik a forrásnyelvi műfaj, akkor a fordító három stratégia közül választhat. Az első stratégia (a zéró transzfer) lényege, hogy a fordító a *célnyelvi szövegnormát* követi, amely stiláris adaptációt vagy az információtartalom, illetve a logikai struktúra adaptálását jelenti. A második stratégia ennek éppen az ellenkezője, ekkor a fordító a *forrásnyelvi szövegnormát* követi. Végül a harmadik stratégia a *hibrid szöveg* létrehozása, amely ötvözi az előző két stratégiát, azaz a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra szövegnormáit. Ez utóbbira mutat példát az európai uniós preambulum, amelynek magyarra fordítása nem a tagállami, hanem az EU-normát követi (Károly 2008: 12).

A fenti stratégiák mögött is a forrásnyelvhez vagy a célnyelvhez igazodás dilemmája húzódik meg. Ezért az alábbiakban kísérletet teszek e stratégiák besorolására a honosítás és az idegenítés kategóriái szerint. Az első esetben, azaz amikor a célnyelvben nem létezik a forrásnyelvi műfaj, akkor a fordító idegenít – vagy oly módon, hogy egyszerűen átvviszi a forrásnyelvi műfajt a célnyelvbe, vagy egy másik célnyelvi műfajt (mint eszközt) használ a cél elérésére. A Károly csoportosítása szerinti *műfajátvitel* és *műfajbehelyettesítés* tehát az *idegenítés* egy-egy esetének tekinthető.

A második esetben, amikor a célnyelvben létezik a forrásnyelvi műfaj, a fordító a honosítás és az idegenítés mellett is dönthet. Ha a *célnyelvi szövegnormát* követi, akkor egyértelműen *honosít* – nem véletlen, hogy Károly csoportosításában a megvalósulás mindhárom szintjében (stiláris, logikai, információtartalom) szerepel az *adaptáció* szó. Ha azonban a fordító a *forrásnyelvi szövegnormát* követi, akkor ez *idegenítést* jelent. Végül a *hibrid szöveg* (a célnyelvben egy új műfaj) létrehozását ugyancsak *idegenítésnek* tekinthetjük.

Fontos hangsúlyozni, hogy a műfajtranszfer-stratégiák szép példákat mutatnak nem csak a két nyelv közötti, hanem az egy nyelven belüli fordítói dilemmákra is. A táblázatból látható, hogy a célnyelvi normák követése (azaz a honosítás) során az információtartalom adaptálásának egyik esete lehet az egyszerűsítés. Ezt a stratégiát a nem szakértő közönség számára készülő fordítások esetében lehet alkalmazni annak érdekében, hogy az információtartalom a laikus közönség számára is jól feldolgozható legyen. Ez jól szemlélteti azt az esetet, amikor a honosításon belül hoz a fordító egy újabb döntést a célközönség ismeretében.

Látható, hogy az igazodás már maga a szövegműfaj szintjén jelentős dilemmát okoz. A műfaji identitás megőrzésére (ha egyáltalán ez lehetséges), speciális szövegszintű stratégiák – Károly (2007) definíciója szerint *műfajtranszfer-stratégiák* – szükségesek, amelyek ugyancsak a honosítás és az idegenítés alapidilemmáját tükrözik. Ez a fordítók részéről speciális kompetenciát is feltételez, amelyet Károly (2007: 218) *műfajtranszfer-kompetenciának* nevezett el, és amelyet a képzőintézményeknek is fejlesztenie kell. Heltai (2016) is hangsúlyozza, hogy a fordításoktatásban elengedhetetlen a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek szövegszintű eltéré-

seinek tudatosítása. Ennek különösen nagy szerepe van a jogi műfajokban, ahol a műfaj sajátosságaiból eredően további nehézségek adódhatnak. Ezért az elemzést e műfajjal folytatom.

1. táblázat: *Az idegenítés és honosítás stratégiájának azonosítása Károly (2007: 215) műfajtranszfer-stratégiáiban*

MŰFAJTRANSZFER-STRATÉGIÁK			HONOSÍTÁS / IDEGENÍTÉS
CNY-ben <i>nem létező</i> műfaj esetében	műfajátvitel		idegenítés
	műfajbehelyettesítés		idegenítés
CNY-ben <i>létező</i> műfaj esetében	CNY-i szövegnorma követése (zéró transzfer)	stiláris adaptáció	honosítás
		információtartalom adaptálása	honosítás
		kihagyás	honosítás
		betoldás	
		megváltoztatás: érzelmi / kulturális / taktikai adaptáció egyszerűsítés	
		logikai struktúra adaptálása	honosítás
		logikai relációk explicitálása	
		logikai felépítés tisztázása	
	FNY-i norma követése		idegenítés
	hibrid szöveg létrehozása		idegenítés

4.1. Honosítás versus idegenítés – a jogi műfajokban

A szövegműfajok között speciális helyet foglal el a jogi műfajok fordítása, így célszerű a stratégiákat e szövegekben külön is megvizsgálni. A jogi fordítói stratégiák számbavételekor Balogh (2020) a honosítás és idegenítés dichotómiájából indul ki. Hangsúlyozza, hogy a műfaj két alapvető komponensből áll: a makrostruktúrából és a szövegszinten megjelenő sajátosságokból; a jogi fordító pedig a két komponens tekintetében két különböző stratégiát is alkalmazhat.

Balogh (2020: 103) mindennek illusztrálására egy Magyarországon különböző nemzetiségű felek által megkötött – és hatályba lépő – szerződés magyarról angolra fordítását említi. Ekkor a fordító a forma és szerkezet, a kötött tartalmi elemek

(a makrostruktúra) tekintetében idegenít, azaz a magyar (kontinentális jogrend) szerinti formai elemeket viszi át az angol célnyelvi változatba. A szöveg szintjén azonban honosít, mert az angol szerződések nyelvi struktúráit, stílárius elemeit és kollokációit használja. Ennek megfelelően a fordító a szerződő felek akaratát, a cselekvés végrehajtására tett ígéretet nem a *promise* igével fejezi ki, hanem az angol nyelvű szerződésekben ilyen esetekben bevett *agree*, *acknowledge* vagy *undertake* igékkel. Hasonló példa az angol szerződések nyelvezetére jellemző redundancia vagy tautológia követése a fordításban (felek között: *by and between the parties*) vagy az angol szerződésekben bevett kifejezések használata (*a jelen szerződésben nem szabályozott kérdésekben: matters not regulated herein*).

Láthatjuk, hogy a stílus és a regiszter szintjén – hacsak a megrendelő kifejezetten nem kéri az ellenkezőjét – követni kell a célnyelvi műfaj bevett struktúráinak használatát (azaz honosítani kell), hiszen ha a fordító nem ezt teszi, akkor a szöveg idegenszerűsége miatt akár a szakmai kompetenciája is megkérdőjeleződhet. A műfaji kereteket, a makrostruktúrát azonban a fordító nem módosítja, hiszen a fordító „nem vállalkozhat arra, hogy a szöveg makrostruktúráját átdolgozza, és azt a célnyelvi hagyományokhoz igazítsa” (Heltai 2016: 8).

Vannak azonban példák arra is, amikor a fentiekkel ellentétes stratégiák alkalmazására van szükség. Ilyen eset az, amikor a makrostruktúra tekintetében mégsem idegenít, hanem honosít a fordító – például Kanadában, a (francia és angol nyelven is hatályos) jogszabályok párhuzamos szövegezése esetén. És ugyanúgy van példa arra is, amikor a stílus és a regiszter szintjén a fordító nem honosít, hanem idegenít – például amikor egy szerződést (illetve annak fordítását) a bíróságon bizonyító erejű dokumentumként akarják felhasználni (Balogh 2020: 111).

A jogi szövegek fordítása kapcsán fontos azt is hangsúlyoznunk, hogy a honosítás nem feltétlenül vezet joghatás kiváltásához. A fentebb említett példából látható, hogy a több hivatalos nyelvvel rendelkező országokban a jogszabályok alkotása is gyakran több nyelven történik (Kanadában pl francia és angol nyelven), párhuzamos szövegalkotás keretében, ezért itt egyértelműen honosításról, sőt annak jogi értelemben egy szélsőséges (joghatással járó) esetéről beszélhetünk. A magyar jogszabályok angolra fordítása esetében azonban a honosítás nem vezet joghatás kiváltásához – itt egyszerűen a magyar jogszabályok angol nyelvű megismertetéséről van szó (Gáspár és Somssich 2019). Ha joghatás kiváltása a cél, akkor ehhez önmagában a fordító nem is elég. Ekkor a célnyelvi struktúrákhoz igazodó szöveget jogász segítségével (vagy ahogyan erre az uniós intézményekben van példa, jogász-nyelvészekkel) kell megalkotni.

A fentieket összegezve jól látható, hogy a honosítás és idegenítés dilemmája egy műfajon belül – így a jogi szövegeken belül – további szinteken is jelentkezhet, és az egyes szinteken eltérő stratégiák lehetnek indokoltak. Az európai uniós szövegek jó példát mutatnak ennek alátámasztására. A szövegeket ugyanis gyakran éppen azért éri kritika, mert az idegenítés olyan szinteken – így a stílus, a frazeológia szintjén is – megvalósul, ahol ez nem indokolt, azaz a tagállami konvenciókat követve honosítani kellene (vö. Biel 2015).

4.2. Stratégiák – a terminológia szintjén

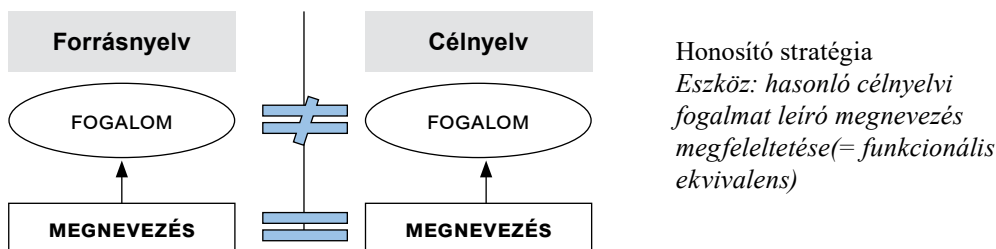
A terminusok fordításakor a stratégiák közötti választás dilemmája akkor merül fel, ha a célnyelven nincs a forrásnyelvi fogalmat leíró megnevezés, vagy csak hasonló (de nem azonos) fogalmat leíró megnevezést találunk. Ekkor a két fogalmi rendszer egyes fogalmai között csak részleges az ekvivalencia, és dönteni kell arról, milyen stratégiát alkalmazunk. Minél nagyobb a hasonlóság, annál inkább alkalmazható honosítás, és minél nagyobb a különbség, annál indokoltabb az idegenítő stratégia alkalmazása. Erre példa a magyar (kontinentális jog szerinti) jogszabályok fordítása angol nyelvre. Az idegenítés ugyanakkor egy újabb döntési helyzetet teremt – immár nem fogalmi, hanem nyelvi szinten –, hiszen az idegenítés több eszközzel is megvalósítható. Minél nagyobb a két nyelv közötti távolság, annál nehezebb az ekvivalenciát a megnevezések szintjén is megteremteni, azaz dönteni arról, hogy az idegenítés mely eszközét (pl. a tükörfordítást vagy a körülírást) alkalmazzuk az idegenítés során. Mivel korábbi tanulmányaimban (vö. Fischer 2018a) már részletesen foglalkoztam e stratégiákkal, ezért az alábbiakban e két szempont (a fogalmi rendszerek és a nyelvek közötti távolság) szerint tárgyalom e döntési pontokat.

4.2.1. Honosítás *versus* idegenítés – a fogalmi rendszerek közötti különbség szerepe

A honosítás stratégiája mögött az a szándék húzódik meg, hogy a két fogalmi rendszer közötti *hasonlóságot* szeretnénk hangsúlyozni. Ennek érdekében olyan célnyelvi megfelelőt használunk, amely a forrásnyelvihez hasonló fogalmat ír le a célnyelvben, azaz egy már létező célnyelvi fogalomról van szó. Ekkor lényegében nem is fordításról, hanem fordítói *megfeleltetésről* beszélhetünk (Klaudy 2007: 69). Hiába van különbség a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalom között, mégis úgy döntünk, hogy a célnyelvi fogalmat leíró megnevezést feleltetjük meg a fordítás során. Erre példa az *ltd* (*private company limited by shares*), amelynek magyar megfelelője gyakran *kft*, holott a magyar *kft*-nek nincsenek részvényei (Fischer 2012), vagy ha a német *Krankenkasse* terminust a magyar *egészségpénztár* terminussal (és nem „betegpénztár”-ként) feleltetjük meg (Muráth 2010).

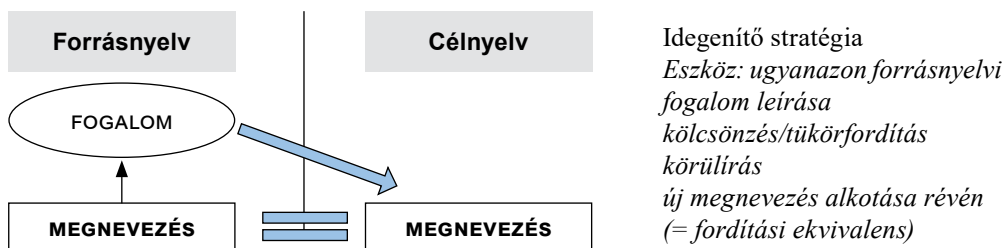
Nem véletlen, hogy e stratégia eredményeként alkalmazott ekvivalenseket a szakirodalom *funkcionális ekvivalens*nek nevezi, hiszen a célnyelvi ekvivalens ugyanazt a funkciót hivatott betölteni a célnyelvben, mint a forrásnyelvben – még akkor is, ha a két fogalmi rendszer között különbség van (a funkcionális ekvivalensről lásd még részletesen az 5.1. alfejezetet). E stratégia alkalmazásával a célnyelvi olvasóban a saját („honi”) fogalmi rendszerének fogalmait hívjuk elő. Ezért vigyáznunk is kell: ha túl nagy a különbség a forrásnyelvi és a célnyelvi fogalom között, és mégis a honosítást alkalmazzuk, akkor az az olvasó számára félrevezető lehet.

1. ábra: *A honosítás stratégiájának vizuális megjelenítése*
(Fischer 2018b alapján)

A honosítással ellentétben az idegenítés célja éppen a két fogalmi rendszer közötti különbség hangsúlyozása. Ezért a fordítás során nem olyan célnyelvi megfelelőt választunk, amely már leír egy fogalmat a célnyelvben, hanem olyat, amely kizárólag a forrásnyelvi fogalmat írja le, azaz nem kötődik hozzá célnyelvi fogalom. Tehát az előző két példát követve a *kft* fordításakor meghagyjuk az *ltd* megnevezést, vagy a *Krankenkasse*-t mégis *betegpénztárnak* fordítjuk. Itt tehát nem megfeleltetésről, hanem a forrásnyelvi fogalom leírásáról, *fordításáról* van szó – ezért is hivatkozik a szakirodalom e stratégia eredményére többek között *fordítási ekvivalens*ként (a további megnevezésekről lásd erről részletesen az 5.2. alfejezetet). Ezek az ekvivalensek idegenül is hangozhatnak a célnyelvi olvasó számára. A cél azonban éppen ez: a forrásnyelvi fogalom olyan megnevezésekkel való leírása, amelyekhez a célnyelvi olvasó nem köt „honi”, ismert fogalmat. A forrásnyelvi fogalmat több eszközzel is leírhatjuk, amelyek használatát már a forrásnyelv és a célnyelv közötti különbség befolyásolja, így erről a következő alfejezetben lesz szó.

2. ábra: *Az idegenítés stratégiájának vizuális megjelenítése*
(Fischer 2018b alapján)

A Magyarországon az igazságszolgáltatást gyakorló bíróságok idegen nyelvű megnevezésén jól szemléltethető a honosítás és az idegenítés stratégiája közötti különbség. Az alábbi táblázat a jogszabály szerinti definíciókat és a hivatalos angol megfelelőket mutatja (2011. évi CLXI. törvény). Ezek többsége idegenítés eredménye – azaz ezek a megnevezések elsődlegesen a magyar bíróságok leírását szolgálják. Tamás (2019: 30–31) számos példát ad arra, mi lehetne a célnyelvi megfelelő, ha a

honosítás stratégiáját követnénk. Így a *Kúria* lehetne *Supreme Court* (mint az USA megfelelő bírósága), az *ítélőtábla* lehetne *Court of Appeals* (USA) vagy *Court of Appeal* (Anglia, Wales), a *törvényszék* pedig a *Court of Justice* (UK). A rendszer egy eleme, a *district court* tekinthető honosításnak, amely az USA-ban is hasonló fogalmat ír le. Látható, hogy az egyes országokban a bíróságok rendszere eltér, és mivel a cél a magyar fogalmi rendszer leírása, ezért az idegenítés a célravezető stratégia.

2. táblázat: *Idegenítés és honosítás a magyar bíróságok rendszerének példáján*

MAGYAR BÍRÓSÁGOK HU	MAGYAR BÍRÓSÁGOK EN	MEGHATÁROZÁS / STRATÉGIA	USA / UK BÍRÓSÁGOK EN
Kúria	Curia	a legfőbb bírói szerv (idegenítés/tükörfordítás – latin)	Supreme Court (USA)
ítélőtáblák	regional courts of appeal	törvényben meghatározott ügyekben elbírálja a járásbíróság és a törvényszék határozata ellen előterjesztett jogorvoslatot (idegenítés / körülírás)	court of appeals (USA)
törvényszékek	regional courts	törvényben meghatározott ügyekben első fokon jár el, és másodfokon elbírálja a járásbíróságok határozatai elleni fellebbezéseket (idegenítés / körülírás)	Court of Justice (UK)
járásbíróságok	district courts	első fokon jár el (beleértve a budapesti illetőségű járásbíróságok: kerületi bíróságok) (honosítás)	district courts (USA)

A honosítás és idegenítés dilemmáira szép példát mutat az egyetemek tanulmányi és vizsgaszabályzata is, hiszen a magyar felsőoktatáshoz, sőt specifikusan egy-egy egyetemhez kötődő fogalmakról van szó. Ekkor a fordító nem támaszkodhat adatbázisra – magának kell kialakítania a célnyelvi terminológiát az adott szövegben. A BME Tanulmányi és Vizsgaszabályzatában (TVSZ) nagy kihívást okozott az *ismétlés*, a *javítás* és a *pótlás* szavak angolra fordítása. E szavak ugyanis itt nem szinonimák, és több terminusban is előfordulnak – úgymint *javítási lehetőség*, *pótlási lehetőség*, *javítóvizsga*, *pótlási időszak*. Bár lehetett volna találni megfelelőket az Egyesült Királyság vagy az USA egyetemeinek honlapján, a honosítás félrevezető lett volna (ha a fogalom eltér, az anyanyelvi diákot félrevezeti az angol megnevezés), és megbontotta volna a szöveg kohézióját is. E terminusok a TVSZ kontextusában egy fogalmi hálóbba illeszkednek – és e fogalmi háló eltérhet a többi egyetemétől. Ezért lett a megoldás a *repeat* (*ismétlés*), *late completion* (*pótlás*)

és *retake* (javítás), amelyeket a fordítónak következetesen kellett használnia valamennyi olyan terminusban, ahol ezek előfordultak.

4.2.2. Idegenítés – a nyelvek közötti távolság szerepe

Az előző alfejezetben láthattuk, hogy a honosítás és az idegenítés közötti döntés a fogalmi szinthez kötődik. Minél nagyobb az eltérés a két fogalmi rendszer között, annál inkább van szükség az idegenítés stratégiájának az alkalmazására. Ez utóbbi megvalósítása azonban már nem a fogalmi rendszerek, hanem a *két nyelv közötti* különbségek miatt okozhat fejtörést a fordító számára.

Az idegenítés több eszközzel is elérhető, amelyek lényegében a terminusalkotási módoknak feleltethetők meg, és amelyeknek a 2. ábrán egy leegyszerűsített összegzését adtam meg. Az ISO 704:2009 szabvány alapján beszélhetünk (1) új megnevezések alkotásáról, (2) már meglévő megnevezések használatáról (terminologizáció, nyelven belüli szemantikai transzfer, nyelven belüli kölcsönzés más szakterületről) és (3) nyelvek közötti kölcsönzésről (direkt kölcsönzés, tükörfordítás). A terminusalkotási módokról lásd még részletesen Fóris (2020: 84–87).

Az idegenítés során e módok közötti választást alapvetően az határozza meg, hogy mennyire elvárás a fordítással szemben az ekvivalencia megteremtése a *megnevezések szintjén*. Másképp: mennyire kell formailag is hasonlóknak lennie a forrásnyelvi és a célnyelvi megnevezésnek. E hasonlóságot – vagy akár azonosságot – kölcsönzéssel vagy tükörfordítással alkotott terminusok révén lehet a legjobban biztosítani. Az előbbire mutat példát az uniós *flexicurity*, amelynek ugyan van magyar megfelelője (*rugalmas biztonság*), de az angol verzió a IATE adatbázis szerint is megengedett (Fischer 2012). A tükörfordításra az *inkluzív növekedés* (*inclusive growth*) vagy *hozzáadottérték-adó* (*value added tax*) mutatnak további példákat. E példákból jól látszik, hogy ha a fordítással szemben elvárás a formai ekvivalencia, akkor a tükörfordítás, a kölcsönzés gyakori jelenség lehet.

Ugyanakkor a nyelvek eltérhetnek abban, milyen könnyen tudják e követelményt megvalósítani. Az egy nyelvcsaládból származó nyelvek értelemszerűen könnyebben, míg a rokonságban egymástól távolabb eső nyelvek nehezebben. Somssich (2021) részletesen kifejti, hogy a hivatalos nyelvek többsége számára a *geoblocking* uniós terminus nem okozott befogadási problémát, azt a nyelvek vagy ugyanebben a formában megtartották (*geoblokering* – DA), vagy az angol szóösszetételt feloldva saját szabályaikhoz igazították (pl. *blokowania geograficznego* – PL). A magyarban nem lehetett hasonló nyelvi szerkezetet létrehozni, így a hivatalos terminus egy körülírás (*tartalomalapú korlátozás*) lett – de emellett találkozunk más szövegekben a *geoblocking* megfelelővel is. Nem véletlen jegyzi meg Bart István, hogy az uniós terminológia fordítása azért (is) nehéz, mert a magyar jogi szakszókincs – főleg a nyelvújítás eredményeként – ma már nagyon távol esik az európai nyelvek többségének latin alapú jogi szaknyelvétől (Bart–Klaudy 2008: 9).

A kölcsönzés és a tükörfordítás mellett a körülírás lehet egy további megoldás – de ennek is megvannak a korlátai. Az *inclusive growth* terminus magyar megfe-

előjének megalkotása során felmerült a *minden társadalmi rétegre kiható növekedés* megnevezés is, de egy címben kezelhetetlen lett volna egy ilyen hosszú és összetett elnevezés (lásd erről részletesen Fischer–Lesznyák 2013). Hasonló példa az oktatás területéről a *skills mismatch*, amelynek magyar megfelelője az IATE szerint lehet egy hosszabb körülírás (*készségigények és a készségkínálat közötti összhang hiánya*) – de sokkal könnyebben kezelhető ennek másik megfelelője, a *strukturális munkaerőhiány*. Ez utóbbi terminus egyben szép példát mutat a nyelven belüli, más szakterületről való kölcsönzésre is, hiszen a strukturális munkaerőhiány a gazdasági szakterület egyik alapfogalma. Az alábbi táblázat a fenti példákat összegzi az idegenítés eszköze szerint – dőlt betűvel jelezve a nem hivatalos megfelelőket vagy a korábbi javaslatokat.

3. táblázat: *Példa az idegenítés különböző eszközeire*

TERMINUS EN	TERMINUS HU	MEGJEGYZÉS	ESZKÖZ
flexicurity	rugalmas biztonság	a IATE szerinti hivatalos megfelelő	körülírás
	<i>flexicurity</i>	a IATE szerinti elfogadott megfelelő	direkt kölcsönzés
inclusive growth	inkluzív növekedés	a IATE szerinti hivatalos megfelelő	tükörfordítás
	<i>minden társadalmi rétegre kiható növekedés</i>	a sok közül az egyik, végül nem elfogadott javaslat	körülírás
value added tax	hozzáadottérték-adó	a IATE szerinti hivatalos megfelelő	tükörfordítás
geoblocking	területi alapú tartalomkorlátozás	a IATE szerinti hivatalos megfelelő	körülírás
	<i>geoblocking</i>	nem hivatalos, de elterjedt megfelelő	direkt kölcsönzés
skills mismatch	strukturális munkaerőpiac	a IATE szerinti ajánlott megfelelő	egy nyelven belüli kölcsönzés más szakterületről
	készségigények és a készségkínálat közötti összhang hiánya	a IATE szerinti megfelelő	körülírás

A fenti példák arra kívánnak rávilágítani, hogy maga az idegenítés is újabb döntési helyzetet teremt. A forrásnyelvi fogalom leírására több módon kerülhet sor, ezért a fordító is több megoldás közül választhat, vagy maga kényszerül különböző nyelvi változatok alkotására. Minderre a célnyelv országának nyelvpolitikája is hatással lehet. Könnyebb a választás, ha van iránymutatás a fordító számára, és nehezebb, ha ennek hiányában a fordító egyedül marad a döntéseivel. Nem véletlenül hívja fel Fóris a figyelmet egy nemzeti szintű terminológiapolitika és -stratégia kialakításának szükségességére (Fóris 2011, 2021).

Összességében a fordítónak a fogalmak és a megnevezések szintjén is tudatában kell lennie a különböző stratégiák következményeinek. Ahogyan korábbi tanulmányomban kifejtettem, ez a fordító részéről egy önálló terminológiai kompetenciát feltételez – amelyet a képzőintézményeknek is fejleszteniük kell (Fischer 2017). Minderre azért is nagy szükség van, mert az eddigi tapasztalatok szerint a gépi fordítások megjelenésével éppen a stratégiák alkalmazásakor van leginkább szükség emberi beavatkozásra, utószerkesztésre (Veresné 2022).

5. Stratégiák eredménye – megnevezések kavalkádja

E stratégiák tudatosítását és fordítóképzésekbe való beépítését jelentősen nehezíti az a tény, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban különböző elnevezésekkel és definíciókkal találkozhatunk a honosítás és az idegenítés „végtermékének” leírására. Mivel a honosítás eredményének elnevezésében a szakirodalom egységesebb, ezért a bemutatást ezzel kezdem.

5.1. Honosítás – funkcionális ekvivalens

A honosítás eredményét a nemzetközi szakirodalom a *functional equivalent* (*funktionale*) elnevezéssel írja le. E megnevezés háttérében Nida funkcionális ekvivalencia (*functional equivalence*) elmélete áll, amely a dinamikus ekvivalencia elméletét fejlesztette tovább (Nida és Taber 1982).

De Groot (1990) részletesen ír a jogi fogalmak megfeleltetésének nehézségeiről, és e tanulmányában *funktionale*ként írja le azt a megoldást, amikor „a forrásnyelvi szöveg egy fogalmát olyan szóval fordítjuk le, amely a célnyelvvel leírt jogrendszerben hasonló funkcióval rendelkezik, mint a lefordítandó fogalom a saját jogrendszerében” (de Groot 1990: 124 – FM fordítása). Rossenbeck (1994) és Šarčević (1997: 236) is hasonló definíciót adnak. Meghatározásuk szerint olyan célnyelvi megnevezésről van szó, amely a forrásnyelvvél azonos funkciójú célnyelvi fogalmat ír le. A két fogalom tehát nem feltétlenül egyezik meg egymással teljes mértékben (részleges az ekvivalencia), de a hasonlóságra és az azonos funkcióra alapozva e célnyelvi megnevezést megfeleltethetjük a forrásnyelvi megnevezéssel – azaz a honosító stratégia követéséről van szó.

A hazai szakirodalom ugyancsak e megnevezés tükörfordítását (*funkcionális ekvivalens*) követi. A tanulmányban hivatkozott hazai szerzők mindegyike ezt a megnevezést használja, és ez jellemző más szerzők munkáira is, így a hivatkozások felsorolásától eltekintek. Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a *functional equivalent* (*funkcionális ekvivalens*) elnevezés beépült mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomba, és konszenzus van e terminus definícióját illetően.

A fenti szerzők példákkal támasztják alá, milyen veszélyei lehetnek a funkcionális ekvivalensek használatának, és mikor indokolt ezzel ellentétes stratégiát követni. Érdekes jelenség a szakirodalomban ugyanakkor az, hogy a honosítással ellentétes stratégiára nem explicit módon, nem egy stratégiaként (idegenítésként) utal a szakirodalom, hanem a megoldási lehetőségek (azaz az idegenítés különféle eszközeinek) felsorolásával. De Groot (1990: 125), valamint Arntz, Picht és Mayer (2004: 156) szerint három alapvető eljárást lehet alkalmazni akkor, ha a forrás- és a célnyelvi fogalom jelentősen különbözik egymástól, illetve ha a forrásnyelvi fogalomnak nincs célnyelvi megfelelője: a kölcsönzést vagy tükörfordítást, a magyarázó körülírást és a célnyelven egy megnevezés/neologizmus alkotását. Ez utóbbi eljárást Arntz, Picht és Mayer (2004: 156) „megnevezés alkotásának” nevezi (*das Prägen einer Benennung*), De Groot (1990: 125) pedig neologizmusokról (*Neologismus*) beszél. Látható, hogy ezek összességében az előző fejezetben részletezett idegenítési eszközöknek felelnek meg.

A továbbiakban a mellett érvelek, hogy a fenti eszközök mindegyike egy stratégia, az idegenítés alá besorolható – és e stratégiák tudatosítását segíti az, ha először két alapstratégiáról beszélünk (honosítás *versus* idegenítés), majd ezt követően szólnunk az idegenítés különböző eszközeiről. Láhattuk, hogy a honosítás eredményének leírására van a szakirodalomban bevett megnevezés (funkcionális ekvivalens). Vizsgáljuk most meg, mi a helyzet az idegenítés stratégiájának eredményével – létezik-e ennek leírására egyetlen megnevezés (függetlenül attól, milyen eszközzel valósult meg az idegenítés).

5.2. Idegenítés – fordítási ekvivalens és terminusjelölt

Ez idáig nem találtam a nemzetközi szakirodalomban egységes elnevezést az idegenítés stratégiájának eredményére. A kutatók az idegenítést nem is önálló stratégiaként tárgyalják, hanem a fentebb már hivatkozott különböző megoldási eszközöket (ügymint kölcsönzés, tükörfordítást, körülírás, neologizmus) állítják szembe a honosítás stratégiájával. Gyakran sem az idegenítés stratégiáját, sem annak eredményét nem jelölik explicit módon. Mindemellett hosszú ideje és gyakran előkerül a *translation equivalent* megnevezés, de abban az értelemben, hogy fennáll-e az ekvivalencia az eredeti és a fordított szöveg között (vö. Biel 2008, Catford 1965: 21). Pym (2007: 285) tanulmányában részletesen elemzi a fordításelmélet ekvivalencia-felfogásait, és ennek keretében a honosítás és idegenítés dilemmáját. Ennek keretében ő is használja a *translation equivalent* megnevezést, de csak egyetlen

helyen, és inkább megkérdőjelezve – „Is this a kind of translation equivalent?” – az idegenítés eredményét.

A magyar szakirodalomban Fata (2008: 18) nevezte *fordítási ekvivalens*nek azt az esetet, amikor célnyelvi fogalmi pár, illetve funkcionális ekvivalencia hiányában egy „célnyelvi szokásos megfeleltetéshez”, azaz fordítási ekvivalenshez kell folyamodnunk. Ebbe olyan célnyelvi megnevezéseket is beleért, amelyeket „szokásos célnyelvi megfelelőként” általában a fordítások során használnak, függetlenül attól, hogy azok ugyanazt a forrásnyelvi fogalmat írják-e le vagy sem. Hasonló meghatározást ad Szabó (2008) is, aki a szótári és a fordítási ekvivalencia viszonyát elemző tanulmányában – praktikus összehasonlíthatósági okokból – általában a fordított szövegben megjelenő (a fordító által választott) szavakat, illetve szószerkezeteket tekinti fordítási ekvivalensnek. Összességében megállapíthatjuk, hogy nincs egységes elnevezése az idegenítő stratégiának, de általában a fordítással összefüggésben jellemző a *fordítási ekvivalens* megnevezés használata.

Fata Ildikó meghatározására építve doktori disszertációmban magam is a *fordítási ekvivalens* elnevezés mellett foglaltam állást, de csak azokat a megnevezéseket tekintettem fordítási ekvivalensnek, amelyeknek kifejezett célja a forrásnyelvi fogalom leírása, azaz az idegenítés (Fischer 2010: 87). Ebbe beletartozhatnak a fordítók által a szakszövegekben használt „szokásos célnyelvi megfelelők” – de csak akkor, ha azok egyértelműen a forrásnyelvi fogalmat írják le, azaz helyes megoldásokról van szó. A meghatározás hátterében tehát az a cél állt, hogy elkülönítsem a két stratégia végeredményét: honosítás – funkcionális ekvivalens; idegenítés – fordítási ekvivalens. Használatukat egyrészt az indokolta, hogy a nemzetközi szakirodalomban már bevett megnevezésnek számított a funkcionális ekvivalens, a fordítási ekvivalensre pedig ugyancsak volt példa. Másrészt a fordítási ekvivalens jól kifejezte értelmezésemben azt a tényt, hogy nem egyszerű megfeleltetésről (honosításról) van szó, hanem ténylegesen *fordításra* van szükség.

A magyar szakirodalomban a *fordítási ekvivalens* mellett találkozhatunk a *terminusjelölt* elnevezéssel is. Tamás (2019: 13) ezt az elnevezést használja az idegenítés eredményének leírására: „kismértékű egyezés, illetve egyezés hiánya esetén (mert pl. országspecifikus fogalomról van szó) új nyelvi jel alkotására van szükség, amelynek eredményét terminusjelöltnek nevezzük. A terminusjelöltek alatt általában a terminológiai szemléletű „fordítói harmonizáció” munkafolyamatában újonnan kidolgozott, illetve a nyelvi közvetítői gyakorlatban bevett megoldásokat értjük.”

Fontos hangsúlyozni, hogy a *terminusjelölt* (*term candidate* / *Termkandidat*) megnevezés nem új – sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. A megnevezés azonban eredetileg a számítógéppel történő (gépi) terminológiakivonatoláshoz kötődik. Ezt támasztják alá a hazai szakirodalomban megjelenő korábbi meghatározások is: e számítógépes programok által „kimenetül adott listákban nem terminus technicusok, hanem ún. *terminusjelöltek* jelennek meg, amelyek terminus technicus voltát igazolni vagy cáfolni kell” (Kis 2005: 87). A nagy méretű e-korpuszokból „különböző szöveggörnyezettel kiemelt *terminusjelölt*-sokaságból kellő

szaktárgyi és nyelvészeti ismerettel meghatározhatók a keresett terminus jegyei, és a jelölt fogalom azonosítható.” (Fóris 2007: 19). A nemzetközi szakirodalomban a *term candidate* / *Termkandidat* megnevezések mögött is ugyanezek a definíciók állnak (vö. Lauer 1996: 126).

A fentiek alapján jól látható, hogy ha az idegenítés eredményeként született megnevezéseket terminusjelöltnek nevezzük, akkor ezzel azt közvetítjük, hogy ezek a megnevezések még nem épültek be az adott szakterület terminológiájába, azaz (még) nem tekinthetők terminusnak. Ez igaz lehet a folyamat elején – idővel azonban ezek a terminusjelöltek terminussá válhatnak. Ahogyan Boronkay-Roe is rámutat (2020: 135), a használat elterjedésével elképzelhető, hogy a „terminusjelöltre terminus lesz”. Gondoljunk csak azokra az európai uniós terminusokra, amelyek idegenítés eredményeként születtek, úgy mint a *flexicurity* – *rugalmas biztonság* vagy a *hotspot* – *migrációs csomópont*. Ezek megalkotásuk idején valóban „csak” terminusjelöltek voltak, de ma már a hivatalos (az IATE adatbázisban is szereplő) európai uniós terminológia terminusai.

Mindebből következik, hogy e megnevezéseket – amelyek megalkotásának hátterében idegenítő stratégia áll – *ma már* nem nevezhetjük terminusjelölteknek, két szempontból sem. Egyrészt e terminusok szerepelnek az EU hivatalos IATE terminológiai adatbázisában (mint hivatalos magyar megfelelő). Másrészt – éppen ebből adódóan – a fordító nem tekintheti ezeket terminusjelöltnek, hanem uniós kontextusban az angolról magyarra fordítás során ezeket követnie kell. Hasonló példa lehet a magyar intézmények (például bíróságok) angol elnevezése is, amelyek hátterében ugyancsak idegenítés áll – de a fordítónak ezeket kell használnia, azaz terminusnak kell tekintenie.

Összességében a *terminusjelölt* megnevezés jól tükrözi a terminusalkotás folyamatának dinamikáját, de a fordítás kontextusában, állandó megnevezésként félrevezető lehet az idegenítés eredményének leírására, hiszen a terminusjelöltek idővel beépülhetnek az adott szakterület terminológiájába, azaz terminussá válhatnak. Másképp: a honosítás – idegenítés ténye és eredménye „örök”, az nem változik, a terminus – terminusjelölt státusz azonban változhat. Egy olyan megnevezés lenne célszerű, amely a (már meghonosodott) *funkcionális ekvivalens* ellenpárjaként *állandó* jelleggel tudja leírni a két stratégia eredménye közötti különbséget – és ideális esetben megtartja az *ekvivalens* szót. Ebből a szempontból természetesen a *fordítási ekvivalens* sem feltétlenül jelent tökéletes megoldást. Így ez a téma további izgalmas szakmai diskurzus tárgya lehet.

6. Kitekintés

A fentiek összegzéseként a következő gondolatokat célszerű megfogalmaznunk. Egyrészt a fordítás során a két stratégia közötti választás – a terminusoktól a szöveg egészéig – több szintet is érint. Másrészt a különböző szinteken hozott döntéseknek nem feltétlenül kell összhangban lenniük. Míg az idegenítés a terminusok

esetében sokszor indokolt lehet (mert éppen a forrásnyelvi fogalmi rendszer hangsúlyozása a cél), addig a stílus és a regiszter tekintetében nem feltétlenül ez a mindenkor követendő stratégia.

A két stratégia közötti választást emellett az is befolyásolhatja, hogy a megrendelő milyen háttérrel rendelkezik. A laikus megrendelő – anélkül, hogy tudná – általában funkcionális megközelítést követ, azaz honosítást vár a fordítótól: olyan célnyelvi megoldásokat (akár szövegszinten, akár a terminusok szintjén), amelyekkel már maga is találkozott, mert időt töltött külföldön vagy megkérdezte gyorsan egy anyanyelvi ismerőst. Ezzel szemben az eltérő fogalmi rendszerek jelenségét jól ismerő megrendelők (például a jogászok) érzékenyebbek a honosítás veszélyeire, és ezért tudatosan kérhetnek idegenítést – gyakran anélkül, hogy nevén tudnák nevezni e stratégiát.

Mindezek miatt a honosítás és idegenítés dilemmájának, a stratégiáknak a tudatosítása és fejlesztése fontos feladata a szakfordítóképző intézményeknek. E tanulmány példáiból jól látható, hogy a fejlesztésnek több szinten kell megvalósulnia, azaz ki kell terjednie mind a műfajtranszfer-kompetencia, mind a terminológiai kompetencia fejlesztésére. Az oktatást, a komplex döntések tudatosítását ugyanakkor nagyban nehezíti az a tény, hogy a két stratégia nem válik el egyértelműen a szakirodalomban, és a megnevezések sem egységesek. A különböző megnevezések használata, az eszközök önálló stratégiaként való értelmezése ezért még bonyolultabbá teszi a választást. A tanulmány ennek tisztázáshoz is hozzá kívánt járulni.

Irodalom

- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. 2004. *Einführung in die Terminologearbeit. (Studien zu Sprache und Technik, Bd. 2).* Hildesheim: Olms.
- Baaij, C. J. W. 2015. EU Translation and the Burden of Legal Knowledge. In: Šarčević, S. (ed.) *Language and Culture in EU Law. Multidisciplinary Perspectives. Law, Language and Communication series.* Farnham/Burlington: Ashgate Publishing Limited. 109–123.
- Bajčić, M. 2010. Challenges of Translating EU Terminology. In: Gotti, M., Williams, Ch. (eds) *Legal Discourse across Languages and Cultures.* Bern: Peter Lang. 1–19.
- Balogh D. 2020. *Műfajtudatosság a jogi szakfordításban és szakfordítóképzésben. Doktori értekezés.* Budapest: ELTE.
- Bart I., Klaudy K. 2008. *EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra.* Budapest: Corvina.
- Bassnett, S. 2005. Bringing the news back home: Strategies of acculturation and foreignisation. *Language and Intercultural Communication* Vol. 5. No. 2. 120–130.
- Bassnett, S., Lefevere, A. 1998. *Constructing cultures: Essays on literary translation* 11. Multilingual Matters.
- Bhatia, V. K. 1997. Translating legal genres. In: Trosborg, A. (ed.) *Text typology and translation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 203–214.
- Biel, Ł. 2008. Legal terminology in translation practice: dictionaries, googling or discussion forums? *Skase Journal of Translation and Interpretation* Vol. 3. No. 1. 22–39.

- Biel, L. 2015. Phraseological profiles of legislative genres: complex prepositions as a special case of legal phrasemes in EU law and national law. *Fachsprache* Vol 34. No. 3–4. 139–160.
- Boronkay-Roe Zs. 2020. "Ki volt a tanítód. Hol jártál iskolába?" Az oktatással kapcsolatos angol nyelvű okiratok fordításáról. In: Szoták Sz. (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: OFFI Zrt. 131–140.
- Catford, J. C. 1965. *A linguistic theory of translation: An essay on applied linguistics*. London: Oxford University Press.
- De Groot, G.-R. 1990. Die relative Äquivalenz juristischer Begriffe und deren Folge für mehrsprachige Wörterbücher. In: Thelen, M., Lewandowska-Tomaszczyk, B. (eds) *Translation and Meaning. Part I*. Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht. 122–128.
- Dróth J. 2021. Fordítási stratégiák az elméletben és a fordítástechnika oktatásában. *Modern Nyelvoktatás* 27. évf. 3–4. szám. 99–107.
- Fata I. 2008. Funkcionális és fordítási ekvivalensek kontrasztív vizsgálata a magyar és német nyugdíjbiztosítás példáján illusztrálva. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: SZIE GTK. 14–23.
- Fischer M. 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* 14 évf. 2. szám. 5–30.
- Fischer M. 2017. Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In: Kóbor, M., Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez: A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt Plusz Kft. 17–49.
- Fischer M. 2018a. *Terminológia és fordítás. Válogatott terminológiaelméleti és fordítástudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio.
- Fischer M. 2018b. Terminológiai tévhitek. In: Bocz Zs., Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. 113–129.
- Fischer M., Lesznyák Á. 2013. A befogadó növekedéstől az inkluzív növekedésig – Terminusalkotás EU-kontextusban. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején: 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 107–125.
- Fóris Á. 2007. A terminusok és a terminológiai rendszer. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus anyaga. Gödöllő 2006. ápr. 10–12. MANYE Vol. 3*. Pécs, Gödöllő: MANYE, Szent István Egyetem. 15–27.
- Fóris Á. 2011. A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In: Hires-László K., Karmacs Z., Márku A. (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép- Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris Á. 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.

- Fóris Á. 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: Tamás D., Szoták Sz. (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI). 48–60.
- Gerzymisch-Arbogast, H. 1996. *Termini im Kontext. Verfahren zur Erschließung und Übersetzung der textspezifischen Bedeutung von fachlichen Ausdrücken*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Gáspár E., Somssich R. 2019. A magyar jog fordítva: Az Igazságügyi Minisztérium átfo-gó fordítási projektje a magyar joganyag angol nyelvű elérhetőségének biztosítására. *Fontes Iuris: az Igazságügyi Minisztérium szakmai folyóirata* 2019 (1). 55–60.
- Heltai P. 2016. Kontrasztív elemzés a mai nyelvtanításban és fordításoktatásban. *Modern Nyelvoktatás* 22. évf. 1–2. szám. 3–30.
- House, J. 1977. *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Günter Narr Ver-lag.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2008. Genre transfer strategies and genre transfer competence in translation. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* Vol. 18. No.1. 37–53.
- Kis B. 2005. Automatikus terminológiakeresés számítógéppel – kísérlet. *Fordítástudo-mány* 7. évf. 1. szám. 84–96.
- Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Kiadó. 33–43.
- Lauer, A. et al. (Hrsg.) 1996. *Übersetzungswissenschaft im Umbruch: Festschrift für Wolf-ram Wilss zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Muráth J. 2010. Translation-oriented terminology work in Hungary. In: Thelen, M, Steurs, F. (eds) *Terminology in Everyday Life*. Philadelphia: John Benjamins. 47–61.
- Nida, E. A. 1964. *Towards a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: Brill.
- Nida, E. A., Taber, C. 1982. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
- Newmark, P. 1982. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Nord, C. 1997. *Translating as a purposeful activity*. Manchester: St Jerome.
- Pym, A. 2007. Natural and Directional Equivalence in Theories of Translation. *Target* Vol. 19. No. 2. 271–294.
- Roberston, C. 2011. Multilingual legislation in the European Union. EU and national legislative language styles and terminology. *Research in Language* 9. 51–67
- Rossenbeck, K. 1994. Enzyklopädische Information im zweisprachigen Fachwörterbuch. In: Schaefer, B., Bergenholtz, H. (Hrsg.) *Fachlexikographie: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern. (Forum für Fachsprachen-Forschung. 23)*. Tübin-gen: Gunter Narr Verlag. 133–160.
- Šarčević, S. 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law Interna-tional.
- Šarčević, S. 2000. Legal translation and translation theory: A receiver-oriented approach. In International Colloquium, ‘Legal translation, theory/ies, and practice’, University of Geneva. 17–19.
- Schleiermacher, F. 1813. Über die verschiedenen Methoden der Übersetzens. Reprinted in Störig, H. J. (ed.): *Das Problem des Übersetzens. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.* 38–70. Trans. Douglas Robinson as “On the Different Me-

- thods of Translating”, Douglas Robinson, ed. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. Manchester: St Jerome, 1997. 225–238.
- Snell-Hornby, M. 2006. *The of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Somssich R. 2021. Nyelvfejllesztés és nyelvvédelem a magyar nyelvű uniós jogalkotásban. In: Kruzslicz P., Sulyok M., Szalai A. (szerk.) *Liber Amicorum László Trócsányi: Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából*. Szeged: SZTE ÁJK NRTI. 441–452.
- Strandvik, I. 2015. On Quality in EU Multilingual Lawmaking. In: Šarčević, S. (ed.) 2015. *Language and Culture in EU Law. Multidisciplinary Perspectives*. Law, Language and Communication series. Farnham/Burlington: Ashgate Publishing Limited. 141–169.
- Szabó H. 2008. A szótári ekvivalencia és a fordítási ekvivalencia viszonya. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 61–70.
- Tamás D. 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: OFFI Zrt.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility*. London: Routledge.
- Veresné Valentinyi K. 2022. A gépi fordítás kihívásai a szakfordítóképzésben. *Porta Lingua* 2022 1. szám. 69–80.
- Vermeer, H. J. 1978. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie. *Lebende Sprachen* Vol. 23. No. 3. 99–102.
- Vermeer, H. J. 1996. *A Skopos Theory of Translation*. Heidelberg: TextconText.